

مقاله پژوهشی - فصلنامه علمی **رہبانت**

سال چهاردهم، شماره ۵۱، تابستان ۱۳۹۹
صفحه ۳ تا ۲۲

تحلیل مضامین ارزش‌های دفاع مقدس و ظلم‌ستیزی انقلاب اسلامی ایران در کتاب‌های فارسی و مطالعات اجتماعی ابتدایی

شهریار شادی گو/استادیار، گروه آموزش زبان و ادبیات فارسی دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران، نویسنده
مسئول، kamyar137884@gmail.com

فریبا پروانه/مربی، گروه آموزش علوم اجتماعی دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران، f.parvaneh@cfu.ac.ir
مهری توتونچیان/استادیار، گروه حقوق و علوم سیاسی، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج،
ایران، Mehri.toutouchian@gmail.com

چکیده

هدف از این مقاله تحلیل مضامین ارزش‌های دفاع مقدس و ظلم‌ستیزی انقلاب اسلامی ایران در کتاب‌های درسی فارسی و مطالعات اجتماعی مقطع ابتدایی است. این پژوهش در پاسخ به سؤال بررسی مضامین ارزش‌های دفاع مقدس و ظلم‌ستیزی و مشخص نمودن میزان توجه به آنها در دو عنوان درسی است. روش مورد استفاده در این پژوهش در مرحله اول روش تحلیل مضمون و سپس روش تحلیل محتوای توصیفی است. ابزار پژوهش چک لیست محقق ساخته و جامعه پژوهش شامل دو عنوان کتاب درسی فارسی و مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی چاپ سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸ (در مجموع ده جلد کتاب درسی) می‌باشد. عمده‌ترین یافته‌های پژوهش بیانگر آن است که؛ درمحتوای کتاب‌های درسی فارسی بیشترین توجه را به مضمون استقلال با ۲۳/۰۳ درصد و کمترین توجه را به مضمون مشارکت با ۴/۵۵ درصد نموده است. همچنین کتاب مطالعات اجتماعی بیشترین توجه را به مضمون استقلال با ۴۵/۷۹ درصد و کمترین توجه را به مضامین الگودهی با ۳/۱۲ درصد، انقلاب اسلامی، حسن سلوک و مشارکت با ۴/۹۲ درصد نموده است. در پایان نیز پیشنهاداتی جهت بهبود محتوای کتاب‌های درسی فوق‌الذکر بیان شده است.

کلیدواژه: جنگ، دفاع مقدس، کتاب‌های درسی، مقطع ابتدایی، تحلیل محتوا.

تاریخ تأیید ۱۳۹۹/۰۵/۰۸

تاریخ دریافت ۱۳۹۹/۰۲/۰۶

مقدمه

مسئله جنگ یکی از مهم‌ترین و جدی‌ترین رخدادهای زندگی انسان است که حیات فردی و جمعی را به مخاطره می‌افکند، ولی هنوز هیچ‌گونه اجماعی بر سر تعریف دقیق جنگ شکل نگرفته است. ابهام در تعریف مفهوم جنگ در حقوق بین‌المللی در حالی است که جنگ‌های معاصر تحت عنوان منازعه، درگیری، برخورد مسلحانه و غیره، با وسعت بیشتر و خسارت و تلفات سنگین‌تر، زندگی جوامع را عمیقاً تحت تأثیر قرار داده است» (درودیان، ۱۳۸۲: ۲۲).

در طول تاریخ بشر همواره جنگ و دفاع بخش مهمی از زندگی اجتماعی انسان‌ها را به خود اختصاص داده است. زیاده‌طلبی‌ها و قلدری‌های یک دولت یا یک گروه خاص با هدف تصاحب جغرافیایی و مالی و ثروت سرزمین‌های ضعیف همسایه‌های خود به طور مکرر اتفاق افتاده است. از سویی دفاع در مقابل این حمله‌ها نیز همواره با استفاده از توان و قابلیت‌های خاصی که در بین اقوام و ملل مختلف جهان وجود داشته موجب شده تا گاهی به مهاجمان بیگانه درس عبرت و پاسخ گران داده شود. فرهنگ دفاع و ایثار و شهادت یکی از ارزش‌هایی است که در تمام جوامع دارای جایگاه ویژه‌ای است و به عنوان یک فرهنگ رشد یافته و مترقی، جزء برترین مفاهیم الهی و در نتیجه والاترین و بهترین ارزش‌هایی است که یک فرد متعهد و پای‌بند به ملاک‌های انسانی و اخلاقی می‌تواند به آن مقام دست یابد (رجبعلی، ۱۳۸۵: ۴۹). جنگ تحمیلی عراق بر علیه ایران در سی‌ام شهریور ماه ۱۳۵۹ (ه. ش) شروع و سرانجام در بیست و هفتم مرداد ماه ۱۳۶۷ (ه. ش) با پذیرفتن قطعنامه ۵۹۸ پایان یافت. دو پدیده همزمان، یکی انقلاب اسلامی و دیگری دفاع مردم ایران در جنگ تحمیلی زمینه را برای ظهور مقوله‌های ایثار و شهادت در ایران به وجود آورد. در دوران هشت سال دفاع مقدس فرهنگ ارزشمند ایثار و شهادت که تبدیل به یکی از بنیان‌های اصلی فرهنگ در میان افراد جامعه شده بود، جایگاه ویژه‌ای به خود اختصاص داد به طوری که ملت ایران هویت و حیات اجتماعی و سیاسی خود را مدیون پایداری به این فرهنگ می‌دانست. برای بقای هویت اجتماعی و دینی جامعه، احترام به فرهنگ ایثار و شهادت و انتقال کامل آن به نسل‌های آینده باید انجام پذیرد. چنانکه بر اساس سند تحول بنیادین آموزش و پرورش^۱ یکی از ارزش‌های

^۱ . سند تحول بنیادین آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۰). تهران: دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی: ۱۷.

نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی کشور کسب فضایل اخلاقی، از جمله: ایمان، تقوا، تولی، تبری، عمل صالح، خودباوری، روحیه مجاهدت، ظلم ستیزی، علم، حکمت، عفت، شجاعت، عدالت، صداقت، ایثار و فداکاری می‌باشد. یکی از شیوه‌های انتقال مفاهیم از یک نسل به نسل دیگر، از طریق کتب درسی مقاطع گوناگون می‌باشد. زیرا مهمترین ابزار یادگیری در نظام آموزشی متمرکز ایران کتاب درسی است به طوری که سایر رسانه‌های آموزشی حول محور کتاب درسی قرار می‌گیرند. کتاب آموزشی به دلیل اهداف آموزشی که دنبال می‌کند دارای ساختار و ویژگی‌های خاصی است که آن را از کتاب‌های غیر درسی متمایز می‌کند. «یونسکو با ارائه تعریف کتاب درسی و مواد یادگیری جایگاه و نقش آن‌ها را در فرآیند یادگیری تبیین کرده است. کتاب درسی؛ وسیله اصلی یادگیری است که برای دستیابی به مجموعه خاصی از نتایج آموزشی طراحی شده و از متن، تصویر و یا متن و تصویر تشکیل شده است و به طور سنتی مجموعه چاپی مجلدی است که آسان سازی توالی یادگیری را هدایت و راهنمایی می‌کند» (نوریان، ۱۳۹۶: ۱۱). اهمیت کتاب‌های درسی به ویژه در مقطع ابتدایی که با گروه سنی ۷ تا ۱۱ سال ارتباط دارد، تنها از جنبه ابزاری برای آموزش مطرح نیست بلکه کاربرد گسترده‌ی آن در تأثیر مستقیم بر عقاید، نگرش‌ها، ایده‌ها، ارزش‌ها و هنجارهای جامعه است. همچنین محتوای کتاب‌های درسی می‌توانند نقش مهمی در ارتقای سطح آگاهی دانش‌آموزان در خصوص دیدگاه‌های اعتقادی و سیاسی، حقوق شهروندی و حقوق بشر و مفاهیمی مانند ایثار و شهادت، احترام، احساس تعلق و تعامل مطلوب اجتماعی داشته باشند. کتاب درسی آینه‌ای است که در آن اهداف، عناصر و رویکردهای برنامه جلوه‌گر می‌شود. کتاب درسی به ویژه در کشور ما که مبتنی بر نظام آموزشی متمرکز می‌باشد، جایگاه خاصی را به خود اختصاص داده است (فلاحیان و همکاران، ۱۳۸۹: ۲۰۲). بررسی محتوای کتاب‌های درسی می‌تواند نقاط قوت و ضعف احتمالی کتاب‌های درسی را برای اصلاح و تغییر احتمالی محتوا، متناسب با اهداف تعیین شده و اصول علمی در اختیار مدیران و برنامه ریزان و مؤلفان کتاب‌های درسی قرار دهد (نیک نفس، ۱۳۹۲: ۱۲۹). چنان که گرویس و توپین (Groiss و Toobian، ۲۰۰۶) نیز در مقاله‌ای با عنوان: «نگرش به دیگری و صلح در کتاب‌های راهنمای مدرسه و معلمان ایران» با استفاده از روش تحلیل محتوا، کتاب‌های درسی و کتاب‌های راهنمای معلم در مقاطع گوناگون تحصیلی ایران را مورد بررسی قرار داده‌اند. تحلیل محتوا به منزله تکنیکی علمی بیشتر در قرن بیستم رایج شد و

رشته‌های گوناگون علوم اجتماعی همچون روانشناسی، جامعه‌شناسی، علوم سیاسی و ارتباطات آن را در پژوهش‌های خود به کار گرفته‌اند (Poole, 1981: 477-493). یکی از مسائل بحث‌انگیز در حوزه تحلیل محتوا مربوط به این امر است که آیا تحلیل محتوا تنها به قواعد آشکار و مشخص درون متن می‌پردازد و یا این که به محتوای پنهان و ضمنی در متن نیز توجه دارد. مدافعان تحلیل محتوای آشکار استدلال می‌کنند که پرداختن به محتوای پنهان عینیت تحقیق را دچار خدشه و خلل می‌کند و ذهنیت محقق را در استنباط محتوای پنهان باز می‌گذارد. از سویی حامیان پرداختن به محتوای پنهان در تحلیل محتوا معتقدند محدود کردن تحلیل محتوا به محتوای آشکار، این تکنیک را سطحی و فاقد یافته‌های علمی قابل توجه می‌سازد. بسط و گسترش ارزش‌های دفاع مقدس و مبارزه با ظلم و ستم منوط به توجه جدی به آرمان‌ها و ارزش‌های دفاع مقدس و ترویج مفاهیم آن در میان جامعه به ویژه نسل جوان و دانش‌آموزان کشور است. توجه جدی به مفاهیم ظلم ستیزی با در نظر گرفتن اهداف دشمن در تهاجم فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی که هدف اصلی آن دور نمودن نسل انقلاب از آرمان‌ها و اهداف آن است، در همه سازمان‌ها و ارگان‌های آموزشی و اطلاع‌رسانی به ویژه سازمان آموزش و پرورش بیشتر مشهود است.

مطالعه برخی تحقیقات در زمینه پژوهشی فوق شامل: جعفری هرنندی و یزدخواستی (۱۳۹۳) «تحلیل میزان توجه به مفاهیم فرهنگ ایثار و شهادت در کتاب‌های درسی دوره آموزش عمومی»، شهرکی پور (۱۳۹۲) «بررسی محتوای کتب درسی دوره راهنمایی تحصیلی در گسترش فرهنگ ایثار و شهادت»، صالحی عمران، سبحانی نژاد و فرهیخته (۱۳۹۴) «تحلیل میزان توجه به مؤلفه‌های شهدا و ایثارگران دفاع مقدس در محتوای کتب درسی دوره ابتدایی»، محمودی (۱۳۹۷) «تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی متوسطه اول از نظر توجه به هویت انقلابی»، محمدحسینی (۱۳۹۵) «تحلیل میزان فرهنگ ایثار و شهادت در کتاب‌های درسی دوره اول متوسطه»، سبحانی نژاد و جعفر هرنندی (۱۳۸۶) «بررسی و تحلیل میزان توجه به مفاهیم دفاع مقدس در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی و راهنمایی»، بیانگر آن است که تا کنون پژوهشی خاص در زمینه مضمون‌یابی فرهنگ ایثار و شهادت و ظلم ستیزی در انقلاب اسلامی با تأکید بر دو عنوان فارسی و مطالعات اجتماعی مقطع ابتدایی صورت نگرفته است. بنابراین برای انتقال فرهنگ مبارزه با ظلم و ستم لازم است برنامه درسی و محتوای آن از نظر مؤلفه‌های این فرهنگ مورد تحلیل و بررسی قرار گیرد. در این راستا

پژوهش در خصوص آموزش ارزش‌ها به ویژه ارزش‌های دفاع مقدس در این مقطع زمانی امری بسیار ضروری است. لذا شناسایی میزان توجه به احیای ارزش‌های دفاع مقدس و مفاهیم مبارزه با ظلم و ستم به ویژه در برنامه درسی مدارس در مقطع ابتدایی که پایه و اساس تربیت محسوب می‌گردد، یک امر بسیار ضروری محسوب می‌شود. نتایج این پژوهش در راستای برنامه ریزی برای تداوم و حفظ ارزش‌های دفاع مقدس و احیای فرهنگ ایثار و شهادت در میان نسل‌های پس از انقلاب بسیار تأثیر گذار خواهد بود.

اهمیت این مبحث ناشی از جایگاه ویژه‌ای است که عنصر محتوا در میان مجموعه عناصر تشکیل دهنده برنامه درسی به خود اختصاص داده است؛ تا جایی که بسیاری برنامه درسی را معادل محتوا انگاشته‌اند. محتوای برنامه درسی در بین عناصر و مؤلفه‌های نظام آموزشی از جایگاه و اهمیت خاصی برخوردار است. از طریق محتوای است که نظام آموزشی به طور مستقیم با شخصیت متربیان مرتبط می‌شود و آثار گوناگونی در روح و روان آنان بر جا می‌گذارد. این عنصر به دلیل ویژگی‌ها و ماهیت خود از دیدگاه‌های فلسفی و باورهای مختلف اثر می‌پذیرد و هر دیدگاه فلسفی می‌تواند به آن جهت خاصی بخشد، به همین دلیل تعیین سیاست‌های کلی و اصول مبنایی انتخاب محتوا در برنامه‌های درسی نظام آموزشی کشور بر اساس مبنای ضرورت پیدا می‌کند و کم توجهی به آن، محتوا و در نتیجه متربیان را از جهت‌گیری‌های اصلی نظام تعلیم و تربیت رسمی کشور دور می‌سازد.

این پژوهش به دنبال پاسخ به این سؤالات است که: مضامین ارزش‌های دفاع مقدس و ظلم ستیزی انقلاب اسلامی ایران، در کتاب‌های فارسی و مطالعات اجتماعی کدامند؟ میزان توجه به مضامین ارزش‌های دفاع مقدس و ظلم ستیزی انقلاب اسلامی در کتاب‌های فارسی و مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی تا چه حد است؟ با مقایسه میزان توجه به مضامین ارزش‌های دفاع مقدس و ظلم ستیزی انقلاب اسلامی چگونه می‌توان محتوای درسی را مورد بازبینی قرار داد؟

پیشینه پژوهش

در مورد تحلیل محتوای کتب درسی پژوهش‌های بسیاری صورت گرفته است که هر کدام از زاویه خاصی محتوا را مورد بررسی قرار داده‌اند. اما برخی از پژوهش‌هایی که در خصوص موضوع این مقاله انجام گردیده به شرح ذیل می‌باشند:

سیروس محمودی (۱۳۹۷) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی و متوسطه اول از نظر توجه به هویت انقلابی» به بررسی ۳۳ جلد کتاب از پایه اول تا نهم در چهار عنوان کتاب فارسی، مطالعات اجتماعی، هدیه‌های آسمانی و آموزش قرآن پرداخته و با استفاده از روش تحلیل محتوای کمی به این نتیجه دست یافته است که در مقطع ابتدایی بیشترین توجه به مؤلفه‌های ایثار و شهادت، اعتقاد به امام خمینی (ره)، نفی سلطه و ظلم ستیزی و آگاهی نسبت به قانون اساسی بوده است.

غلامعباس محمدحسینی (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان «تحلیل میزان فرهنگ ایثار و شهادت در کتاب‌های درسی دوره اول متوسطه» به بررسی ۳ عنوان جلد کتاب با استفاده از روش تحلیل محتوای توصیفی پرداخته است. ایشان به این نتیجه رسیده است که در مجموع به نسبت تقریباً مناسبی به محورها و مؤلفه‌های مفهومی مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت توجه شده است.

ابراهیم صالحی عمران و همکارانش (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان «تحلیل میزان توجه به مؤلفه‌های شهدا و ایثارگران دفاع مقدس در محتوای کتاب درسی دوره ابتدایی» به مطالعه ۲۶ جلد کتاب درسی دوره ابتدایی در سال تحصیلی ۹۲-۱۳۹۱ پرداخته و با بهره‌گیری از دو روش کمی و کیفی به این نتیجه رسیده‌اند که در بین کتاب‌های درسی دوره ابتدایی کتاب فارسی پایه پنجم بیشترین میزان توجه و کتاب فارسی پایه دوم و چهارم ابتدایی کمترین میزان توجه به مؤلفه‌های شهدا و ایثارگران دفاع مقدس داشته‌اند.

رضا جعفری‌هرندی و علی یزدخواستی (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل میزان توجه به مفاهیم فرهنگ ایثار و شهادت در کتاب‌های درسی دوره آموزش عمومی» به بررسی چهار عنوان کتاب درسی که در سال ۱۳۸۷ به چاپ رسیده است با استفاده از روش تحلیل محتوا به این نتیجه رسیده‌اند که بیشترین توجه به محور ایثار در کلاس دوم راهنمایی و در کتاب فارسی و کمترین توجه در کتاب‌های تاریخ اول و دوم راهنمایی شده است.

حسن شهرکی پور (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی محتوای کتب درسی دوره راهنمایی تحصیلی در گسترش فرهنگ ایثار و شهادت» به بررسی نظر معلمان پنج عنوان درسی؛ فارسی، فرهنگ اسلامی، تعلیمات دینی، تعلیمات اجتماعی و تاریخ در مقطع راهنمایی شهرستان نیشابور در سال تحصیلی ۹۱-۱۳۹۰ با استفاده از روش پیمایشی پرداخته و به این نتیجه رسیده است که محتوای کتب درسی دوره راهنمایی در درون فرهنگ

ایثار و شهادت، افزایش اعتقاد دانش آموزان به ارزش‌های دفاع مقدس، احترام به اقشار ایثارگران، آشنایی دانش آموزان با ویژگی‌های شهدای دانش آموز و تبلیغ و ترویج ارزش‌های دفاع مقدس نقش داشته است.

مهدی سبحانی نژاد و رضا جعفری هرندی (۱۳۸۷) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی و تحلیل میزان توجه به مفاهیم دفاع مقدس در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی و راهنمایی» به بررسی چهار عنوان کتاب درسی؛ فارسی، دینی، اجتماعی و تاریخ دوره ابتدایی و راهنمایی در سال تحصیلی ۸۳-۱۳۸۲ با استفاده از روش تحلیل محتوای کمی پرداخته و به این نتیجه رسیده است که در کتاب‌های فارسی بیشترین و در کتاب‌های تاریخ کمترین توجه به مفاهیم دفاع مقدس شده است.

محمد آرمند (۱۳۸۷) در پژوهشی با عنوان «بررسی مفاهیم ایثار و شهادت در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی، راهنمایی و متوسطه» به بررسی ۶۷ عنوان کتاب درسی؛ در هر سه مقطع ابتدایی، راهنمایی و متوسطه در سال تحصیلی با استفاده از روش تحلیل محتوا پرداخته و به این نتیجه رسیده است که در کتاب‌های درسی توزیع مفاهیم در سه دوره مناسب است و از نظر ارتباط عمودی و افقی بین مفاهیم دوره‌های تحصیلی هماهنگی وجود دارد.

با بررسی پژوهش‌های گذشته و ضرورت نیاز به مطالعه و پژوهش بیشتر درباره موضوع مورد مطالعه، می‌توان گفت تا کنون پژوهشی مستقل در خصوص عنوان این پژوهش انجام نشده است همچنین این پژوهش از اصالت روش شناختی نیز برخوردار است. زیرا بیشتر پژوهش‌های صورت گرفته به لحاظ کمی و توصیفی شاخص‌ها را مورد بررسی قرار داده‌اند. در حالی که این پژوهش علاوه بر شاخص‌های کمی از تحلیل کیفی نیز استفاده نموده است.

مفاهیم نظری پژوهش

بر اساس دیدگاه کارکردگرایی دورکیم، تعلیم و تربیت یک امر اجتماعی است. بنابراین وظیفه تعلیم و تربیت درونی ساختن ارزش‌ها و انضباط جامعه در فرد است. همچنین ارزش‌های اخلاقی که اساس نظم اجتماعی هستند از طریق نظام آموزش و پرورش تثبیت می‌شوند و بقا و دوام می‌یابند. پارسونز نیز از دیدگاه کارکردی کلاس درس را عامل اجتماعی شدن می‌داند. بدین معنا که کلاس درس عاملی است که از طریق آن شخصیت افراد به گونه‌ای تربیت می‌شود که بتوانند برای ایفای نقش‌های بزرگسالی آمادگی داشته باشند (شارع پور، ۱۳۹۳: ۲۸). بورس کوئن ارزش‌ها را چنین تعریف می‌کند: «ارزش‌ها،

باورهای ریشه‌داری هستند که گروه اجتماعی، هنگام پرسش درباره خوبی‌ها و بدی‌ها و کمال مطلوب به آن رجوع می‌کند (کوئن، ۱۳۷۲: ۷۳). مفاهیمی مانند: هویت ملی، هویت فرهنگی، ارزش‌های دفاع مقدس و ظلم ستیزی که برگرفته از مضامین هویت و ارزش می‌باشند، از مفاهیم مهم اجتماعی هستند که برای درونی شدن و اشاعه فرهنگی آن‌ها باید از طریق آموزش آن‌ها را نهادینه کرد. نظام هویت ملی به معنای احساس تعلق و وفاداری به عناصر و نمادهای مشترک در اجتماع ملی (جامعه کل) است. بهترین عناصر و نمادهای ملی که سبب شناسایی و تمایز می‌شوند عبارتند از: سرزمین، آیین، آداب و مناسک، تاریخ، زبان و ادبیات، مردم و دولت، که میزان تعلق و وفاداری اعضا به هریک از عناصر و نمادهای مذکور، احساس هویت ملی آن‌ها را مشخص می‌سازد (یوسفی، ۱۳۸۰: ۱۷). هویت فرهنگی هر کشور که شامل هویت دینی، قومی، زبانی، هنری، جغرافیایی و تاریخی می‌باشد، به عنوان منبع توسعه فرهنگی جامعه محسوب می‌گردد. مکان، فضا، زمان و فرهنگ عوامل اصلی هویت‌سازی هستند. بنابراین هویت داشتن به معنای متمایز بودن و به جمع تعلق داشتن است. هویت به عنوان پدیده‌ای که دامنه آن از خصوصی‌ترین تجلیات فردی تا عمومی‌ترین حوزه‌های اجتماعی را در بر می‌گیرد، حاصل دیالکتیک خود و دیگری بوده که در میان طیفی از شبکه معنایی ذهن و ساختارهای اجتماعی و فرهنگی در حرکتی رفت و برگشتی قرار می‌گیرد. بر همین اساس هویت فرهنگی ایرانیان پیوسته در رابطه‌ای دیالکتیک میان خود و دیگری بوده است که همواره آن را در میان مثلث منابع هویتی ایرانی، اسلامی و غربی قرار داده است (آشنا و روحانی، ۱۳۸۹: ۱۵۸). بعد از دین مبین اسلام و تشیع که به اعتقاد شهید مطهری عامل اساسی هویت یابی ایرانیان بعد از ظهور اسلام است (قربانی، ۱۳۸۳: ۲۳)، می‌توان گفت ظلم ستیزی که از طریق دفاع مقدس بعد از انقلاب اسلامی انجام گرفت، در شکل‌گیری هویت ایرانی - اسلامی نقش اساسی داشته است.

بر اساس نظریات رشد اخلاقی، بعد از دوران اول کودکی (بدو تولد تا هفت سالگی)، مفاهیم اخلاقی نزد کودک بسیار گسترده‌تر و وسیع‌تر مطرح می‌شود. پیاژه سال‌های بین پنج تا نه و یازده سالگی را مرحله واقع‌گرایانه در رشد اخلاقی می‌داند و معتقد است کودک در این مرحله به قوانین اخلاقی توجه زیادی دارد (سیف و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۸۰). همچنین کلبرگ سال‌های بین هفت تا دوازده سالگی را مرحله اخلاق «پسر خوب بودن» یا «دختر خوب بودن» توصیف می‌کند. کودک در این مرحله، قرار دادهای اجتماعی را از این نظر

که رضایت و محبت دیگران را جلب کند، مورد نظر و اهمیت قرار می‌دهد و عامل نیت را در ارزیابی خود حالت می‌دهد. او کم کم درک بهتری نسبت به اجتماع، مقررات آن و نقش‌های مختلف در آن پیدا می‌کند (سیف و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۸۳). بر اساس نظریه کنترل هرگاه کنترل بر رفتار افراد وجود نداشته باشد، احتمال انحراف بیشتر است. دورکیم معتقد بود اگر همبستگی اجتماعی در اثر ازهم گسیختگی و انفکاک بین اعضای خانواده ضعیف شود و اعضای خانواده خوب جامعه پذیر نشده باشند، در نتیجه قواعد و قوانین و آداب و رسوم و ارزش‌های اجتماعی جامعه برای آن‌ها خوب درونی نمی‌شود لذا نمی‌توانند خود را با اعتقادات و اخلاقیات و عقاید و قواعد پذیرفته شده جامعه همراه و همساز بنمایند و احتمال این که دچار کج رفتاری اجتماعی شوند بسیار است (کلانتری و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۵). ارزش‌های دفاع مقدس مانند: ایثار، شهادت طلبی، صبر و استقامت، شفقت، مراقبت، مشارکت، اتحاد و یگپارچگی، خطرپذیری و... چون از نوع ارزش‌های اجتماعی محسوب می‌شوند، تبلور آن‌ها در جامعه موجب اعتلای هویت فرهنگی و جلوگیری از تهاجم فرهنگی می‌گردد. برای تبلور ارزش‌های اجتماعی لازم است افراد کنترل شوند تا در جامعه همبستگی اجتماعی به وجود آمده و افراد جامعه پذیر شوند و قواعد، اخلاقیات، آداب و رسوم و اعتقادات برای آن‌ها درونی شود. بنابراین برای پایه گذاری آموزش مفاهیمی نظیر: هویت ملی و ارزش‌های اجتماعی به ویژه ارزش‌های دفاع مقدس و ظلم ستیزی بر اساس نظریات فوق مقطع ابتدایی بهترین مقطع می‌باشد.

روش پژوهش

در این پژوهش ابتدا از روش «تحلیل مضمون» و سپس روش «تحلیل محتوای توصیفی» استفاده شده است. روش تحلیل مضمون از جمله روش‌های تحلیل کیفی متن است. روش‌های کیفی می‌توانند جزئیات ظریفی از پدیده‌هایی که ارائه آنها به روش‌های کمی مشکل است به دست دهند (استراوس و کوربین، ۱۳۸۵: ۹۴). تحلیل مضمون روشی است برای شناسایی، تحلیل الگوهای مضامین و گزارش دهی در خصوص داده‌های متن. این روش به طور مفصل و جزئی داده‌ها را توصیف و سازماندهی کرده و غالباً به تفسیر ابعاد مختلف موضوع تحقیق نیز می‌پردازد (Braun and Clarke, 2066: 6). مضمون چیزی درباره داده و درباره سؤال تحقیق ارائه می‌دهد که در داده‌های مورد نظر یافت می‌شود. در تحلیل

مضمون یک مضمون از یک مقوله کد گذاری می‌تواند به محتوای آشکار یا پنهان داده‌ها اشاره کند (Joffe and Yardley, 2003: 57).

در روش تحلیل محتوای توصیفی که از روش‌های تحلیل کمی متن است، محقق طبقه‌ای از منابع مربوط به مسائل اجتماعی، به خصوص اسناد مکتوب را بررسی می‌کند (بیبی، ۱۳۹۴: ۷۲۲). دلاور روش تحلیل محتوا را روشی می‌داند که به صورت منظم و عینی به توصیف و تحلیل محتوای آشکار ارتباطات می‌پردازد (دلاور، ۱۳۸۲: ۲۵۷).

جامعه آماری این تحقیق کتاب‌های فارسی پایه اول تا ششم و مطالعات اجتماعی پایه سوم تا ششم مقطع ابتدایی در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸ است. در این پژوهش کل کتاب‌های درسی فارسی و مطالعات اجتماعی جهت بررسی مفاهیم مورد بررسی قرار گرفته‌اند. متغیرهای این پژوهش مضامین و مقولات دفاع مقدس و ظلم ستیزی در انقلاب اسلامی ایران می‌باشند، که از طریق کد گذاری و به شیوه تحلیل مضمون شناسایی شده و سپس میزان آن‌ها به روش کمی مورد بررسی قرار گرفته است. واحد تحلیل در این پژوهش؛ متن، تصویر و فعالیت می‌باشد. برای کمی سازی اطلاعات حاصل از واحدهای تحلیل از روش شمارش و گزارش فراوانی و درصد و مقایسه فراوانی‌ها استفاده شده است. ابزار گردآوری داده‌ها چک لیست محقق ساخته می‌باشد. بدین ترتیب که ابتدا متن کتاب‌ها مورد مطالعه قرار گرفته و سپس به ترتیب از طریق کد گذاری باز و کد گذاری محوری، مفاهیم و زیرمقولات و در نهایت مضامین اصلی شناسایی شده و سپس با استفاده از چک لیست محقق ساخته میزان توجه به آن‌ها در کتب درسی فارسی و مطالعات اجتماعی مورد بررسی قرار گرفته است.

در تحقیقات کیفی محقق برای اطمینان از پایایی یافته‌های تحقیق می‌تواند یافته‌های تحقیق خود را از طریق بازنگری داده‌ها مورد بررسی قرار دهد (استراوس و کوربین، ۱۳۸۵: ۹۷) همچنین برای افزایش اعتبار درونی داده‌ها فرایند کد گذاری تا زمانی ادامه می‌یابد که اشباع نظری به دست آمده و اعتبار درونی حاصل شود (Jaruwan, Nigel and Kith, 2006). برای سنجش اعتبار یافته‌های این پژوهش از دو راه بازبینی تحقیق و داوری گروهی استفاده شده است. برای بررسی دقت قابل قبول کدهای احصاء شده، پژوهشگر با ارائه کدهای به دست آمده به اساتید و همکاران پژوهشگر دقت داده‌های به دست آمده را بالا برده و به نوعی روایی داده‌ها را افزایش داده است. که پس از بررسی و اصلاح در نهایت چک لیست مقولات و زیر مقولات و مفاهیم کلی تهیه گردیده است.

هدف پژوهش حاضر شناسایی مضامین و مفاهیم ارزش‌های دفاع مقدس و ظلم ستیزی و بررسی میزان توجه به آن‌ها در محتوای کتاب‌های درسی فارسی و مطالعات اجتماعی مقطع ابتدایی می‌باشد.

یافته‌های پژوهش

پس از تحلیل و بررسی محتوای کتاب‌های فارسی و مطالعات اجتماعی ابتدایی و کدگذاری‌های باز و انتخابی، مفاهیم، زیرمقولات و مضامین ارزش‌های دفاع مقدس و ظلم ستیزی به شرح جدول شماره (۱) مشخص شد. بر اساس جدول مذکور تعداد ۸ مضمون شامل: انقلاب اسلامی، الگودهی، حسن سلوک، ظلم ستیزی، استقلال، مشارکت، ایثار و شهادت و دین و مذهب و ۲۰ زیر مقوله و حدود ۲۰۰ مفهوم به شرح ذیل شناسایی گردید: جدول شماره ۱: مقولات، زیر مقولات و مفاهیم ارزش‌های دفاع مقدس و ظلم ستیزی کتاب‌های درسی

فارسی و مطالعات اجتماعی مقطع ابتدایی

مضامین / مقولات	زیر مقولات	مفاهیم
انقلاب اسلامی	ولایت‌مداری	تبعیت از اصل ولایت فقیه - عشق و محبت نسبت به امام (ره) - عشق به ولایت - تأکید بر شناخت ولایت - رهبر - ولایت فقیه - امام
	التزام عملی به ولایت فقیه	نماز جماعت - نماز جمعه
	حمایت از انقلاب اسلامی	تأکید بر حفظ انقلاب - اعتقاد به وحدت کلمه - تأکید بر حفظ نظام و ارزش‌های آن - پرچم و سرود ملی جمهوری اسلامی ایران - استقلال و آزادی
الگودهی	معرفی نمونه‌ها و مصداق‌ها	احترام - ادب - صداقت - علم و دانش - صبر و تحمل - سختکوشی - سخاوت - مهربانی با زیردستان - وفای به عهد - نام‌های شهدا، ایثارگران و فداکاران
حسن سلوک	تعامل اجتماعی	احترام به بزرگترها - صلح ارحام - دوستی - مشورت با دیگران - خوشرویی و گشاده رویی - وفای به عهد - مهرورزی و محبت به دیگران - ارشاد و راهنمایی - رازداری - امانتداری
ظلم ستیزی	عدالت اجتماعی	حمایت از ستم‌دیدگان - مبارزه با ستمگران و زورگویان - مذمت اطاعت کورکورانه - دادخواهی در قیامت - حقیقت‌جویی و حقیقت‌طلبی - باور به مهدویت - ترغیب روحیه عدالت‌خواهی - نپذیرفتن تبعیض - ذلت‌گریزی - مبارزه بایی - عدالتی - نپذیرفتن حکومت‌های ستم‌شاهی - اعتقاد به عاشورا - آرمان‌گرایی - تلاش برای گسترش عدالت در جهان
	برابری	تأکید بر تفاوت‌های فیزیولوژیکی و خدادادی زن و مرد در

مضامین / مقولات	زیر مقولات	مفاهیم
		عین برابری از لحاظ کمالات انسانی - تأکید بر برابری انسان ها - جلوگیری از قوم مداری و نژاد پرستی - تأکید بر برابری آموزشی
	عدالت زیست محیطی	تأکید بر بهره برداری از منابع خدادادی - لزوم توجه افراد به زیست بوم خود - تأکید بر برابری بین شهرها - تأکید بر برابری رفاهی
	عدالت اقتصادی	برابری فرصت ها و منابع درآمدی - فقر در جامعه - امکانات عمومی - سرمایه های ملی
استقلال	استقلال علمی	اهل مطالعه بودن - تأکید بر علم آموزی - جدیت در مطالعه - پیشرفت علمی - پشتکار در کارهای علمی - مبانی علوم دینی - دشمن شناسی - زیرکی - باهوشی
	استقلال اقتصادی	رشد و توسعه - خود کفایی - آبادانی - وابستگی - کمک به درآمد خانواده - پس انداز - تأکید بر منابع ملی - آینده نگری - تأکید بر صرفه جویی در استفاده از منابع - عدم اسراف - تولید ملی - کار و تلاش - شغل
	استقلال سیاسی	مبارزه با قدرت طلبی - اتحاد - میهن - کشور - وطن - مردم - ملت - ایران - بیگانگان - عدم اعتماد به بیگانگان - عدم تکیه بر بیگانگان - تصمیم گیری و انتخاب آگاهانه - تأکید بر حفظ نظام - حکومت - عدم پذیرش سلطه دیگران - ذلت - قدرت نه گفتن به دیگران
	استقلال مذهبی	ایران اسلامی - امنیت - بردگی - سلطه - تسلط - تفرقه افکنی بین مسلمانان - عمل به قرآن و حدیث
	استقلال فرهنگی	استقلال فکری - تصمیم گیری و انتخاب - خودباوری - همبستگی - تأکید بر آشنایی و حفظ میراث فرهنگی - میهن دوستی - هویت ملی
مشارکت	همکاری	هم فکری - همکاری در کارها - همدلی - آشنایی - هرج و مرج - آشوب - مشورت در کارها - تلاش در رفع مشکل دیگران
ایثار و شهادت	جهاد در راه خدا	شجاعت - جنگاوری - مقاومت و ایستادگی در برابر بیگانگان - دلیری و شهامت - ارج نهادن به شهدا و ایثارگران - نمادهای شهدا و ایثارگران - مبارزه با متجاوز - شهادت طلبی - دشمن ستیزی - غیرت و سلحشوری - جهاد
	فداکاری و شجاعت	ایثار عمر - ایثار جان - ایثار مال - اهدای اعضای بدن - گذشت و بخشش
		صبر در برابر مصائب - استقامت در راه هدف - عزت نفس -

مضامین / مقولات	زیر مقولات	مفاهیم
	صبر و استقامت	صبر در معصیت- قناعت- مقاومت- جوانمردی- صبر در اسارت
دین و مذهب	عدم دل بستگی به امور دنیوی	پرهیز از تجملات- دوری از چشم و هم چشمی- دوری از حسد- انجام واجبات- دوری از محرمات- انجام مستحبات- دوری از مکروهات- بی اعتنائی به شهرت و مقام- پرهیز از دنیا پرستی- کسب روزی حلال- تشویق به راستگویی و پرهیز از دروغگویی- دوری از غیبت- دوری از تهمت- محبت به اهل بیت- توکل به خدا- بی نیازی از غیر خدا- قانع بودن- عدم دنیا پرستی- خداشناسی- پرهیز از کینه و دشمنی- گرانفروشی- پرهیز از مسخره کردن دیگران- پرهیز از عجب و غرور و خودبینی- آشنایی با معصومین (علیهمالسلام)- مذمت ساده لوحی و زودباوری- پرهیز از تملق و چاپلوسی- غلبه بر هوای نفس- دوستی پیامبر (ص) و ائمه معصومین (علیهمالسلام)
	توجه به نیازمندان	کمک به فقرا- اهدای صدقه- کمک به دیگران
	نمادها و نشانه‌های دینی	چادر- سجاده- مهر- تسبیح- مسجد- وضو- نماز- روزه گرفتن- به موقع نماز خواندن- کعبه- نذر- حج- ائمه معصومین- قرآن- شروع کارها با نام خدا- فرشته

پس از تهیه چک لیست محقق ساخته و تکمیل آن بر اساس جدول شماره یک، در مرحله دوم به بررسی میزان توجه به مضامین مرتبط با ارزش‌های دفاع مقدس و ظلم ستیزی در کتاب‌های درسی فارسی مقطع ابتدایی پرداخته شد که مطابق جدول شماره (۲) فراوانی و درصد هر مضمون به شرح ذیل مشخص گردید:

جدول شماره ۲: فراوانی و درصد مضامین ارزش‌های دفاع مقدس و ظلم ستیزی در تصاویر، متن و

فعالیت‌های کتاب درسی فارسی پایه اول تا ششم مقطع ابتدایی

مضمون	پایه اول		پایه دوم		پایه سوم		پایه چهارم		پایه پنجم		پایه ششم		کل	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
انقلاب اسلامی	۲۶	۷۴	۱۶	۷۸	۱۰	۳۱	۱۰	۷۰	۱۰	۶۰	۵	۲۰	۷۷	۱۶۲
		۲۵		۱۵		۸		۸		۶		۴		۱۰
الگو دومی	۰	۰	۱	۹۸	۳	۴۱	۷	۱۰۹	۲۱	۷۳	۱۷	۲۸	۴۹	۱۷۶
				۰		۲		۶		۱۲		۱۴		۶
حسن سلوک	۱۰	۹۱	۲۲	۵۶	۱۴	۳۸	۷	۱۰۹	۵	۳۰	۱۷	۲۸	۷۵	۱۳۴
		۹		۲۱		۱۱		۶		۳		۱۴		۱۰
ظلم ستیزی	۳۶	۶۴	۱۶	۶۸	۲۲	۸۷	۱۴	۱۸	۱۷	۳۰	۲	۶۸	۱۰۷	۱۷۶
		۳۵		۱۵		۱۷		۱۲		۱۰		۱		۱۴
استقلال	۶	۹۴	۱۸	۶۴	۳۱	۲۰	۲۹	۲۲	۵۱	۹۱	۳۲	۸۹	۱۶۷	۱۰۳
		۵		۱۷		۲۵		۲۵		۳۰		۲۶		۲۳
مشارکت	۸	۹۲	۱۰	۸۰	۴	۲۵	۶	۲۲	۳	۸۲	۲	۶۸	۳۳	۱۵۵
		۷		۹		۳		۵		۱		۱		۴
ایثار و شهادت	۲	۹۸	۵	۹۰	۱۸	۶۳	۸	۹۶	۳۴	۶۱	۱۶	۴۴	۸۳	۱۴۵
		۱		۴		۱۴		۶		۲۰		۱۳		۱۱

مضمون	پایه اول		پایه دوم		پایه سوم		پایه چهارم		پایه پنجم		پایه ششم		کل	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
دین و مذهب	۱۳	۸۷	۱۴	۷۲	۲۱	۱۰۷	۳۴	۵۶	۲۴	۵۴	۲۸	۵۳	۱۳	۴۹
جمع کل	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۲	۱۰	۱۱	۱۰	۱۶	۱۰	۱۱	۱۰	۷۲	۱۰
	۱	%	۲	%	۳	%	۵	%	۵	%	۹	%	۵	%

در مرحله سوم نیز بر اساس چک لیست به بررسی میزان توجه به مضامین ارزش‌های دفاع مقدس و ظلم ستیزی در کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی پایه سوم تا ششم ابتدایی پرداخته شد و فراوانی و درصد آن‌ها به شرح جدول ذیل محاسبه گردید:

جدول شماره ۳: فراوانی و درصد مضامین ارزش‌های دفاع مقدس و ظلم ستیزی در تصاویر، متن و

فعالیت‌های کتاب درسی مطالعات اجتماعی مقطع ابتدایی

مضمون	پایه سوم		پایه چهارم		پایه پنجم		پایه ششم		کل	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
انقلاب اسلامی	۶	۳/۹۰	۲۱	۱۱/۱۷	۸	۳۴/۶۴	۱۷	۳/۷۲	۵۲	۴/۹۲
الگو دهی	۰	۰	۲	۱/۰۶	۱۱	۴/۲۶	۲۰	۴/۳۸	۳۳	۳/۱۲
حسن سلوک	۲۰	۱۲/۹۹	۶	۳/۱۹	۹	۳/۴۹	۱۷	۳/۷۲	۵۲	۴/۹۲
ظلم ستیزی	۳۳	۲۱/۴۳	۳۷	۱۹/۶۸	۶۱	۲۳/۶۴	۶۳	۱۳/۷۸	۱۹۴	۱۸/۳۵
استقلال	۵۴	۳۵/۰۶	۱۰۳	۵۴/۷۹	۹۵	۳۶/۸۲	۲۳۲	۵۰/۷۶	۴۸۴	۴۵/۷۹
مشارکت	۲۳	۱۴/۹۳	۴	۲/۱۳	۶	۳/۳۲	۱۹	۴/۱۶	۵۲	۴/۹۲
ایثار و شهادت	۱	۰/۶۴	۱	۰/۵۳	۶	۳/۳۲	۳۵	۷/۶۶	۴۳	۴/۰۸

مضمون	پایه سوم		پایه چهارم		پایه پنجم		پایه ششم		کل	
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
دین و مذهب	۱۷	۱۱/۰۴	۱۴	۷/۴۴	۶۲	۲۴/۰۳	۵۴	۱۱/۸۲	۱۴۷	۱۳/۹۰
جمع کل	۱۵۴	%۱۰۰	۱۸۸	%۱۰۰	۲۵۸	%۱۰۰	۴۵۷	%۱۰۰	۱۰۵۷	%۱۰۰

در نهایت برای مقایسه میزان توجه به مضامین در دو عنوان درسی مذکور جدول شماره (۴) تنظیم گردید.

جدول شماره ۴: مقایسه فراوانی و درصد مضامین ارزش‌های دفاع مقدس و ظلم ستیزی در کتاب‌های

درسی فارسی و مطالعات اجتماعی مقطع ابتدایی

مضمون	فارسی		مطالعات اجتماعی		کل	
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
انقلاب اسلامی	۱۰/۶۲	۷۷	۴/۹۲	۵۲	۷/۲۴	۱۲۹
الگو دهی	۶/۷۶	۴۹	۳/۱۲	۳۳	۴/۶۰	۸۲
حسن سلوک	۱۰/۳۴	۷۵	۴/۹۲	۵۲	۷/۱۳	۱۲۷
ظلم ستیزی	۱۴/۷۶	۱۰۷	۱۸/۳۵	۱۹۴	۱۶/۸۹	۳۰۱
استقلال	۲۳/۰۳	۱۶۷	۴۵/۷۹	۴۸۴	۳۶/۵۳	۶۵۱
مشارکت	۴/۵۵	۳۳	۴/۹۲	۵۲	۴/۷۷	۸۵
ایثار و شهادت	۱۱/۴۵	۸۳	۴/۰۸	۴۳	۷/۰۷	۱۲۶
دین و مذهب	۱۸/۴۹	۱۳۴	۱۳/۹۰	۱۴۷	۱۵/۷۷	۲۸۱
جمع کل	%۱۰۰	۷۲۵	%۱۰۰	۱۰۵۷	%۱۰۰	۱۷۸۲

نتیجه گیری

در برنامه ریزی درسی انتخاب محتوا همیشه به عنوان یک عنصر مهم برنامه درسی مطرح بوده است. اصول تدوین محتوا و انتخاب هدفمند محتوای آموزشی در برنامه درسی عصر روبه رشد و پیشرفت جوامع کنونی دو عامل تأثیر گذار در محتوای مختلف محسوب می‌گردد. نتایج حاصل از شمارش و مقایسه کمی داده‌های این پژوهش در خصوص مضامین ارزش‌های دفاع مقدس و ظلم ستیزی انقلاب اسلامی ایران در کتاب‌های درسی فارسی و مطالعات اجتماعی مقطع ابتدایی نشان می‌دهد مضامین ارزش‌های دفاع مقدس و ظلم ستیزی در محتوای کتاب‌های فارسی و مطالعات اجتماعی ابتدایی به طور یکسان مورد توجه قرار

نگرفته و دارای تفاوت قابل ملاحظه‌ای می‌باشند که از این نظر با نتایج محمودی (۱۳۹۷) همسو می‌باشد. در جمع بندی تحلیل دو عنوان درسی؛ به مضمون الگودهی (۴/۶۰ درصد) کمترین توجه و مضمون استقلال (۳۶/۵۳ درصد) بیشترین توجه شده است که با نتیجه محمدحسینی (۱۳۹۵) همخوانی ندارد. البته مقایسه درصدهای این مضمون در دو عنوان نیز تفاوت معناداری را نشان می‌دهد به طوری که میزان توجه به مضمون استقلال با زیر مقولات؛ استقلال علمی، استقلال اقتصادی، استقلال سیاسی، استقلال مذهبی و استقلال فرهنگی می‌باشد، در کتاب درسی فارسی (۲۳/۰۳ درصد) و در کتاب مطالعات اجتماعی (۴۵/۷۹ درصد) می‌باشد. همچنین مضمون مشارکت در کتاب درسی فارسی (۴/۵۵ درصد) و مضامین الگودهی (۳/۱۲ درصد)، ایثار و شهادت (۴/۰۸ درصد)، انقلاب اسلامی (۴/۹۲ درصد)، حسن سلوک (۴/۹۲ درصد) و مشارکت (۴/۹۲ درصد) در کتاب درسی مطالعات اجتماعی به ترتیب از کمترین میزان توجه برخوردار هستند. لذا بر اساس این نتایج می‌توان ادعا کرد که مؤلفان و برنامه‌ریزان کتاب‌های درسی باید سعی نمایند جهت انتقال صحیح ارزش‌های دفاع مقدس که هماهنگ با ارزش‌های انقلاب اسلامی ایران و هویت ملی است، به همه مضامین توجه داشته باشند. زیرا فرهنگ، هویت و ارزش‌ها در عصر جهانی شدن شدیداً تحت تأثیر تبلیغات غربی قرار دارد و عدم توجه به این مضامین باعث ایجاد بحران هویت و از خودبیگانگی می‌شود. بنابراین برای جلوگیری از متزلزل شدن هویت فرهنگی، عقیدتی و اخلاقی و شکوفایی فرهنگی، علمی و اجتماعی لازم است تا نسل‌های بعدی انقلاب با ارزش‌های فرهنگی به ویژه ارزش‌های دفاع مقدس و ظلم ستیزی برای رسیدن به اعتماد و خودباوری آشنایی کامل پیدا نمایند. انجام این مهم از طریق غنی‌ترین منبع آموزشی که همان کتاب درسی است، بهتر و راحت‌تر صورت می‌پذیرد. همچنین به دلیل نگاه عمیق به اقتضانات تربیتی سند چشم‌انداز بیست ساله کشور و اهمیت تربیت انسان ایثارگر، متعهد به انقلاب و نظام اجتماعی و ضرورت ورود به عصر جهانی شدن و نظام نوین جهانی ارتباطات الکترونیکی و پیامدهای فرهنگی این پدیده از جمله تقابل ارزش‌ها در آن که باعث کم‌رنگ شدن بسیاری از ارزش‌های اسلامی به ویژه ارزش ظلم‌ستیزی و ایثار و شهادت می‌شود، کار برنامه‌ریزی را برای همه سازمان‌ها و ارگان‌های آموزشی به خصوص سازمان آموزش و پرورش بسیار حساس و خطیر می‌گردد. در این بین عمده‌ترین ابزار انتقال فرهنگ و ارزش‌ها کتب درسی هستند که در نظام متمرکز کشور طراحی و تدوین می‌گردند و در اختیار خیل

عظیم فراگیران قرارداد می‌شوند. بنابراین حساسیت و دقت در محتوای کتب درسی و بررسی و تحلیل آن از ابعاد مختلف توجه روزافزون پژوهشگران را می‌طلبد.

پیشنهادها

بر اساس نتایج این پژوهش موارد ذیل جهت برنامه ریزان، مؤلفان و کلیه دست اندرکاران نظام تعلیم و تربیت پیشنهاد می‌شود:

پژوهشگران برنامه ریزی درسی سعی نمایند تا محتوای کتاب‌های درسی، که به عنوان مهمترین منبع آموزشی در نظام‌های متمرکز محسوب می‌شوند را از زوایای مختلف شامل؛ نوع مضامین و مفاهیم مورد استفاده، چگونگی ساماندهی، اهمیت و ارزش مطالب، تناسب محتوا با جنبه‌های مختلف رشد یادگیرنده و میزان تأثیر بر یادگیرنده، مورد بررسی قرار دهند زیرا برای تبیین یک مفهوم باید آموزش بر پایه رشد شناختی و عاطفی فرد از سنین پایین آغاز شده، آنگاه برای تقویت و تحکیم آن در مقاطع بالاتر به آن مفهوم اهتمام بیشتری شود تا مفهوم در فرد نهادینه شود.

برای حفظ و گسترش ارزش‌های فرهنگی پیشنهاد می‌گردد از ابزارهای فرهنگی نظیر؛ کتاب، داستان، نمایش، فضای مجازی، فیلم و... استفاده کنیم.

مقایسه فرهنگ غنی ایرانی با فرهنگ غربی به طوری که نقاط قوت و ضعف آن‌ها توسط پژوهشگران شناسایی شده و به نسل جوان عرضه گردد.

شناسایی ارزش‌های فرهنگی دفاع مقدس با هدف حفظ و تثبیت باورهای آن و انتقال آن به نسل‌های بعد از انقلاب.

توجه همه جانبه به شأن و منزلت اجتماعی ایثارگران و خانواده‌های آنان برای تعمیق و باروری ارزش‌های دفاع مقدس.

فرهیختگی مدعیان و مبلغان ارزش‌های دفاع مقدس به منظور الگو پروری آنان در جامعه، به طوری که هم ارزش‌ها برای آن‌ها کمرنگ نشده و درونی شود و هم بتوانند این ارزش‌ها را در سطح جامعه اشاعه دهند.

شناسایی نخبگان فرهنگی جامعه و استفاده از آن‌ها در جهت برنامه ریزی‌های بلند مدت و میان مدت برای تبدیل ارزش‌های دفاع مقدس از ارزش‌های اجتماعی به ارزش‌های ملی.

آموزش ارزش‌های دفاع مقدس و ظلم ستیزی در برنامه درسی مدارس باید شامل سه بعد شناختی، عاطفی و عملکردی باشد. تا فراگیر در کسب عواطف مثبت و عمل به مؤلفه‌های ظلم ستیزی و شهادت طلبی مهارت‌های اجتماعی لازم را کسب نماید.

محتوای برنامه درسی بهتر است بر مبنای میراث فرهنگی، تحولات علمی عصر حاضر و نیازهای آینده انتخاب شود. در این صورت برنامه درسی به لحاظ زمانی خصلتی گذشته گرا، علمی و پیشرو پیدا می‌کند.

لازم است نظام آموزشی به گونه‌ای سازماندهی شود که خروجی آن افرادی باشند که فرهنگ ایثار و شهادت را به خوبی شناخته و از لحاظ عملی آمادگی کامل برای از خود گذشتگی در راه ارزش‌های دینی را داشته باشند.

با توجه به تأثیر الگویی معلمان بر دانش آموزان، پیشنهاد می‌گردد دوره‌های اردویی دانش افزایی در مناطق عملیاتی دفاع مقدس در خصوص فرهنگ ایثار و شهادت جهت معلمان و کادر آموزشی برگزار گردد.

تقویت حس عدالتخواهی در قالب داستان و روایت مورد غفلت قرار گرفته است.

منابع و مآخذ:

- آشنا، حسام‌الدین و روحانی، محمدرضا (۱۳۸۹). «**هویت‌های فرهنگی ایران: بیان از رویکرد های نظری تا مؤلفه های بنیادی**»، فصلنامه تحقیقات فرهنگی، دوره سوم، شماره ۴، صفحات ۱۸۵-۱۵۷.
- استراوس، آنسلم و کوربین، جولیت (۱۹۹۰). **اصول روش تحقیق کیفی نظر به مبانی رویه ها و شیوه ها**، ترجمه دکتر بیوک محمدی (۱۳۸۵)، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- سبسی، اریل آر (۱۳۹۴). **روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی (نظری-عملی)**، ترجمه رضا فاضل، چاپ یازدهم، تهران: سمت.
- دلاور، علی (۱۳۸۲). **مبانی نظری و علمی پژوهش های علوم انسانی و اجتماعی**، تهران: رشد.
- سیف، سوسن و دیگران (۱۳۹۷). **روانشناسی رشد (۱)**، چاپ بیست و هفتم، تهران: سمت.
- شاعر پور، محمود (۱۳۹۳). **جامعه شناسی آموزش و پرورش**، تهران: سمت.
- فلاحیان، ناهید و همکاران (۱۳۸۹). **روش آموزش مطالعات اجتماعی (ویژه تربیت معلم رشته آموزش ابتدایی)**، تهران: چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران.
- قربانی، قدرت‌الله (۱۳۸۳). «**هویت ملی از دیدگاه استاد مطهری**»، فصلنامه مطالعات ملی، سال پنجم، شماره ۴، ص ۲۳.
- کلانتری، عبدالحسین؛ همتی راد، فرزانه و مؤمنی، حسن (۱۳۹۸). «**مطالعه جامعه شناختی پوشش دانشجویان دختر؛ عوامل عینی و ذهنی**»، فصلنامه مطالعات زنان و خانواده، دوره ۷، شماره ۱، ص ۵۰-۲۹.
- کونن، بروس (۱۳۷۳). **مبانی جامعه شناسی**، اقتباس و ترجمه فاضلی و توسلی، تهران: انتشارات سمت.
- نوریان، محمد (۱۳۹۶). **تحلیل محتوای کمی و کیفی کتاب‌های درسی دوره ابتدایی**، چاپ دوم، تهران: نشر شورا.
- نیک نفس، سعید (۱۳۹۲). «**نقش تحلیل محتوا در فرایند آموزش و طراحی کتاب‌های درسی**»، مجله جهانی رسانه، دوره ۸، شماره ۲، صفحات ۱۵۰-۱۲۴.
- یوسفی، علی (۱۳۸۰). «**روابط بین قومی و تأثیرات آن بر هویت اقوام در ایران**»، فصلنامه مطالعات ملی، سال دوم، شماره ۸، ص ۱۷.
- منابع لاتین
- Braun, V and V. Clarke (2006). **Using Thematic Analysis in Psychology**. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2).
- Groiss, Arnon and Nethanel Toobian (Nahid) (2006). **The Attitude to the Other and to Peace in Iranian School Book and Teachers Guides**", Center for Monitoring the Impact of Peace, <http://www.Edume.org>.